

การศึกษาเปรียบเทียบ ความเชื่อผีปู่ตาภาคอีสาน และ ความเชื่อผีตายายภาคใต้

โดย: อ้อมใจ วงษ์มณฑา

แนวคิดเรื่องผีบรรพบุรุษฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ตามความเชื่อที่ว่าเมื่อพ่อแม่ ปู่ย่าตายายล่วงลับไปวิญญาณยังคงเป็นห่วงลูกหลานอยู่ จึงคอยดูแลปกป้องรักษา และบันดาลให้เกิดภัยพิบัติหรือมีอันเป็นไปหากลูกหลานล่วงละเมิด ไม่เคารพบูชา ในภาคกลางผีบรรพบุรุษก็คือผีบ้านผีเรือน ส่วนภาคเหนือเรียกว่าผีปู่ย่าเป็นผีที่ทุกคนในสายตระกูลจะนับถือร่วมกัน มีที่อยู่คือหอผี จะปลุกไว้ที่บริเวณบ้านของเจ้าผี (ผู้ที่เป็นใหญ่ในสายตระกูล) ชาวภาคใต้นับถือญาติทางฝ่ายแม่เป็นสำคัญ จึงเรียกผีบรรพบุรุษว่าผีตายาย ในบางท้องถิ่นจะทำให้สถิตของผีดังกล่าวไว้บนบ้านเรียกว่า หิ้งผีตายาย ทุกปีจะมีประเพณีทำบุญตายายหรืองานบุญเดือนสิบ ชาวอีสานนับถือผีพ่อเผม่าในระดับครอบครัวหรือสายตระกูล จะสร้างหอผีพ่อเผม่าไว้ในบริเวณบ้านของเจ้าโคตร ผู้ซึ่งเป็นผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูลและทำหน้าที่ปกครองสมาชิกในสายตระกูลผีบรรพบุรุษผู้ทำหน้าที่คุ้มครองในระดับชุมชนของชาวอีสานคือผีปู่ตา ซึ่งจะมีพิธีไหว้ทุกปีที่ดอนปู่ตาประจำหมู่บ้าน อนึ่งดอนปู่ตาดือเป็นที่ ๆ ชาวบ้านยอมรับร่วมกันว่าเป็นที่สาธารณะเป็นสิทธิเฉพาะของปู่ตาที่ใคร ๆ ก็เข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือเข้าไปกระทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามตามค่านิยมของสังคมนั้น ๆ ไม่ได้เป็นอันขาด สถาบันปู่ตาจึงเป็นสัญลักษณ์ของภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของบรรพบุรุษในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งผืนป่าโดยแท้จริง สถาบันปู่ตาสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจของชุมชนเป็นขวัญกำลังใจ เป็นที่พึ่งพิง เมื่อเกิดความทุกข์ร้อนเจ็บไข้ได้ป่วย ข้าวของหรือสัตว์เลี้ยงสูญหาย ชาวบ้านจะบนบานหรือบะเพื่อให้ผีปู่ตาช่วยเหลือ เมื่อต้องจากบ้านไปทำงานต่างถิ่นจะมีการบอกกล่าวให้ผีปู่ตาช่วยคุ้มครองและขอเครื่องรางของขลังเพื่อพกพาไปด้วย ผีปู่ตาเป็นตัวแทนของกฎเกณฑ์ในการควบคุมชุมชนและโครงสร้างทางสังคมของชาวอีสาน การนับถือเป็น

เครื่องญาติทำให้มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและส่งผลให้สังคมเข้มแข็ง การทำลายผีปู่ตาจึงเท่ากับทำลายระบบสังคมของชุมชนอีสานโดยตรง

ชาวภาคใต้ใช้คำว่าผีกับผีทั่วไปที่ไม่ให้คุณ ทั้งยังให้โทษแก่ส่วนตัวและชุมชน เช่น ผีกองกอย ผีโป่งค่าง ผีคะ ผีกลิ้งกลางดง ผีโขมด ฉีฉมบหรือผีมบ นางตะเคียน ผีนางประดู่ ผีโขง ผีปราบ ผีไผ่ขาศิม ผีพราย ผีทะเล ผีหลังกลวง ส่วนปรตจัดเป็นผีจำพวกบรรพบุรุษที่เมื่อมีชีวิตอยู่ได้ก่อกรรมทำเข็ญ เมื่อตายไปจึงต้องมาชดใช้กรรมให้อดอยาก ปากเท่ารูเข็ม ผีให้คุณหรือผีดี หมายถึงสิ่งเคารพบูชาที่อยู่ในสภาวะวิญญาณ ชาวภาคใต้ไม่ใช้คำว่าผีนาหน้า หากใช้คำอื่นแทน เช่น เจ้า แม่ ตา ทวด เทียมตาหรือเทวดา เป็นต้น ในส่วนของบรรพบุรุษจะนับถือในลักษณะของการเคารพไม่ลบหลู่ ความเชื่อบรรพบุรุษจึงไม่นับรวมกับผีผีตายายหรือตายายจัดเป็นผีที่มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษของแต่ละสายตระกูลหรือเขียง เพราะตายายเป็นผีที่ร้อยรวมคนในสายตระกูลเดียวกันเข้าด้วยกัน ให้เป็นเขียงเดียวกันหรือตายายเดียวกัน ผีตายายคือที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจของปัจเจกบุคคล เชื่อว่าผีตายายจะคอยติดตามปกป้องคุ้มครองดูแลให้ความปลอดภัย การที่ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ร่ำรวยเงินทองล้วนเกิดจากบารมีของผีตายาย เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะบนด้วยหมูรยให้ผีตายายช่วยปิดเป่า และจะมีการแก้บนหรือแก้หมูรย ตัดหมูรยทุกครั้ง หากไม่ทำเชื่อว่าจะก่อให้เกิดอุบัติเหตุ สถาบันตายายคือสัญลักษณ์ของความกตัญญูรู้คุณ การทดแทนบุญคุณนับเป็นการวางรากฐานจริยธรรมให้แก่ผู้คนอันเริ่มจากสายตระกูลต่อเนื่องไปถึงสังคม การบูชาบุพการีหรือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมในงานประเพณีทำบุญเดือนสิบที่ชาวใต้ในแต่ละสายตระกูลพากันตระเตรียมข้าวของไปทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศล

ไปให้ผีตายาย การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมและประกอบพิธีที่เกี่ยวกับผีตายายก่อให้เกิดความสามัคคี ความรัก ความอบอุ่น นอกจากนั้นผีตายายยังเป็นเครื่องสอนให้ลูกหลานเคารพระบบอาวุโส การวางตัวประพฤติปฏิบัติต่อผู้อาวุโสและบุพการี ชาวใต้เชื่อว่าผีตายายคอยดูแลความประพฤติของลูกหลานทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เป็นหน้าที่ของลูกหลานที่ต้องวางตัวให้อยู่ในบรรทัดฐานที่ตกลงร่วมกันว่าถูกต้องหรือดีของสายตระกูล ผีตายายจึงเป็นผู้ควบคุมความประพฤติของลูกหลานอีกด้วย ความเชื่อเรื่องผีตายายได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมและประเพณี เช่น โนราโรงครู งานตายาย ย่าน ลิมนต์ นายมนต์หรือโต๊ะครีမ် และประเพณีทำบุญเดือนสิบ เป็นต้น

การศึกษาความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของชาวอีสานและผีตายายของชาวใต้เป็นการศึกษาโครงสร้างของสังคมโดยแท้จริง เพราะความเชื่อดังกล่าวคือภาพสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความผูกพันของผู้คนในชุมชน รวมทั้งสะท้อนบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในชุมชนอีกด้วย เป็นความเชื่อมีลักษณะร่วมและแนวคิดเดียวกัน รวมทั้งมีความสำคัญต่อท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างยิ่ง

งานศึกษาของ จตุพร ไชยทองศรี พ.ศ. 2549 มุ่งศึกษาความเป็นมาของผีปู่ตาภาคอีสาน ผีตายายภาคใต้ เปรียบเทียบความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ตาของชาวอีสานผีตายายของชาวใต้ ศึกษาอิทธิพลของผีปู่ตาต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองของชาวอีสานและอิทธิพลของผีตายายต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองของชาวใต้ และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องการนับถือผีที่มีต่อจริยธรรม การดำรงชีวิตของบุคคลในท้องถิ่นทั้งในภาคอีสานและภาคใต้

งานวิจัยนี้ศึกษาความเป็นมาของผีปู่ตาชาวอีสานและผีตายายชาวใต้พบว่าทั้งผีปู่ตาและผีตายายจัดอยู่ในกลุ่มผีบรรพบุรุษ การนับถือผีดังกล่าวของชาวอีสานและชาวใต้จึงนับเป็นลัทธิบูชาบรรพบุรุษ สถาบันปู่ตาประกอบด้วยผีปู่ตา ดอนปู่ตา ศาลปู่ตา เฒ่าจ้ำ ส่วนสถาบันตายายประกอบด้วย ผีตายาย หิ้งผีตายาย และร่างทรง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตา ประกอบด้วย พิธีเลี้ยงเจ้าปู่ บุญเจ้าปู่ การคอบ (บอกกล่าว) การบะ (บนบาน) และการแก้บะ (แก้บน) การสมมา (ขอขมา)

ผลกระทบของผีปู่ตาและผีตายายต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และจริยธรรม

ผลกระทบ	ผีปู่ตา	ผีตายาย
สังคม	สะท้อนสังคมเกษตรกรรม, เป็นที่พึ่งทางใจ สร้างความสัมพันธ์อันดี, อนุรักษ์ศิลปะ	สะท้อนสังคมเกษตรกรรม, เป็นที่พึ่งทางใจ สร้างความสัมพันธ์อันดี, ลดความกดดัน
เศรษฐกิจ	อนุรักษ์ป่า, แหล่งอาหาร, หลักประกันความมั่นคง, ส่งสัญญาณบอกฤดูกาล	หลักประกันความมั่นคง, เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ
การเมืองการปกครอง	จัดระเบียบสังคม, ควบคุมความประพฤติ เป็นกฎหมายของชุมชน	ควบคุมความประพฤติ, ย้ำระบบอาวุโส ทบทวนเครือญาติให้รวมกลุ่ม, รับรองสมาชิกใหม่
จริยธรรม	กตัญญูรู้คุณทั้งต่อคนและต่อธรรมชาติ, รักษาสัจจะ	สอนความกตัญญู, รักษาสัจจะ, ฝึกการให้

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีตายาย ประกอบด้วย ประเพณีทำบุญเดือนสิบ การไหว้ ผีตายายในพิธีแต่งงานหรือวัดกำ การบนบานและการแก้บน การขอขมาในกรณีละเมิด การบอกกล่าว การกาตหรืออาราธนา

บทบาทของผีปู่ตาต่อชุมชนภาคอีสานด้านสังคมพบว่าความเชื่อผีปู่ตาสะท้อนภาคโครงสร้างของสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติและยังเป็นที่พึ่งทางใจ สร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชน รวมทั้งอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้าน ด้านเศรษฐกิจพบว่าช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ให้เป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติ เป็นหลักประกันความมั่นคงทางใจ และยังเป็นสัญญาณบอกฤดูกาลแก่ชาวบ้าน ด้านการปกครองพบว่าผีปู่ตาช่วยจัดระเบียบสังคม ควบคุมความประพฤติ รวมทั้งถือเป็นกฎหมายของชุมชน ส่วนด้านการสอนจริยธรรมนั้นสอนให้คนกตัญญูรู้คุณ และรักษาสัจจะ

บทบาทของผีตายายที่มีต่อสังคมภาคใต้ด้านสังคมพบว่าได้สะท้อนภาพสังคมเกษตรกรรมและเป็นที่พึ่งทางใจ สร้างความสัมพันธ์อันดีภายในกลุ่มตระกูล และลดความกตัตนต่าง ๆ ด้านเศรษฐกิจทำหน้าที่เป็นหลักประกันความมั่นคง ก่อให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครองผีตายายช่วยควบคุมความประพฤติ เน้นย้ำระบบอาวุโส ทบพวนเครือญาติและรับรองสมาชิกใหม่ ส่วนด้านการสอนจริยธรรมพบว่าได้สร้างสำนึกความกตัญญูรู้คุณ การรักษาสัจจะ ผูกการให้และบังคับให้ชาวบ้านใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา

ผีปู่ตาและผีตายายมีความแตกต่างในลำดับชั้น กล่าวคือผีปู่ตามีความสำคัญในชั้นของผู้คุ้มครองระดับหมู่บ้านหรือชุมชน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ตามีสองลักษณะคือลักษณะแรกเป็นปัจเจกบุคคล เช่น การบะและการแก้บะ ลักษณะที่สองสำหรับส่วนรวม เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตา เป็นต้น

ผีตายายมีความสำคัญอยู่ในชั้นของผู้คุ้มครองสายตระกูล ดูแลเฉพาะแต่ละสายตระกูล พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องจึงเน้นหนักไปในทางปัจเจกบุคคล ถึงแม้ว่าประเพณีทำบุญเดือนสิบจะเป็นพิธีกรรมในระดับชุมชนที่ชาวบ้านรวมตัวกันประกอบพิธี โดยใช้สถานที่แห่งเดียวกันคือวัด แต่จุดมุ่งหมายก็เพื่อผีตายายหรือบรรพบุรุษของแต่ละกลุ่มตระกูล มิได้มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันอย่างเช่นพิธีเลี้ยงผีปู่ตาของชาวอีสานที่มีเพื่อชุมชน หากพิจารณาลำดับชั้นจะพบว่าผีตายายของชาวใต้มีความสำคัญอยู่ในลำดับเดียวกันกับความเชื่อผีเสื้อของชาวอีสาน เพราะผีเสื้อคือวิญญาณพ่อแม่ผู้คอยปกครองดูแลกลุ่มตระกูลเช่นเดียวกับผีตายาย มีความเหมือนคือ การนับถือสายญาติโดยผ่านทางมารดา

ความเชื่อผีตายายและความเชื่อผีปู่ตาสะท้อนภาพสังคมเกษตรกรรมที่มีสังคมอุดมคติคือความอุดมสมบูรณ์ การเพาะปลูกที่อาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นหลักอย่างเช่นในอดีต ทำให้การรวมกลุ่มเครือญาติมีความจำเป็น เพราะการรวมกลุ่มส่งผลถึงจำนวนแรงงาน ในการเกษตรที่อาศัยปริมาณน้ำฝนเป็นปัจจัยหลัก หรือเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดพิธีกรรมและสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมที่ชัดเจนที่สุดคือพิธีเลี้ยงผีปู่ตาที่มีการกล่าวอ้อนวอนขอความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตในพิธียังมีการเล่นสาดน้ำตามความเชื่อในเรื่องปริมาณฝน ไม้ต้ม หมูและเหล้าที่ใช้ในพิธีกรรมสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ทั้งสิ้น ประเพณีทำบุญเดือนสิบได้สะท้อนถึงการนำผลแรกได้ไปถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ อันเป็นการเฉลิมฉลองและขอบคุณที่บันดาลให้มีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้จะทำหน้าที่ร้อยรวมสมาชิกให้รวมกลุ่มรวมพวก สร้างสำนึกความเป็นเจ้าของ อันก่อให้เกิดการผูกพันกันเป็นหนึ่งเดียวแล้ว ผีปู่ตาและผีตายายยังเป็นภูมิปัญญาในการใช้

อำนาจควบคุมคน ฆีตายายเป็นกฎเกณฑ์ที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มตระกุกู้จักบทบาท สถานะและหน้าที่ของตนเอง ฆีตายายมีอำนาจในการควบคุมบังคับสมาชิก การที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะลุกขึ้นมาแหกกฎเกณฑ์ย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นสมาชิกของตนเองและยังเป็นการขบถต่ออำนาจวงศ์ เพราะฆีตายายหมายถึงรากเหง้าของวงศ์ตระกูล อำนาจของฆีปู่ตามีขอบเขตกว้างกว่าฆีตายายที่มีได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มตระกูล แต่กลับครอบคลุมสมาชิกทั้งหมดในชุมชน ฆีปู่ตาวางกฎเกณฑ์ให้คนในสังคมประพฤติหรือวางตนอยู่ในกรอบฮีตคอง ชะล้า ประเพณีและศีลธรรมอันดีงามอันเป็นบรรทัดฐานของสังคมอีสาน ถ้าแหกกฎหมายถึงผิด นอกจากจะถูกลึงโทษแล้วยังส่งผลให้ถูกสมาชิกในชุมชนรังเกียจอีกด้วย

ความเชื่อเรื่องฆีจึงเป็นกลไกการควบคุมคนให้อยู่ในกรอบหรือกฎเกณฑ์ โดยกฎเกณฑ์ดังกล่าวมีความครอบคลุมวิถีชีวิตของคนในสังคม เพราะเป็นการวางข้อปฏิบัติของคนกับครอบครัว เครือญาติ คนกับชุมชน และคนกับธรรมชาติรอบข้าง กฎเกณฑ์จึงส่งผลให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั่นเอง ความเชื่อฆีปู่ตาและความเชื่อฆีตายายดำรงอยู่ได้เพราะการทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสังคมและยังมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของสังคม หากมองอย่างลึกซึ้งจะพบว่าสิ่งเหล่านั้นคือภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสั่งสม ลองผิดลองถูกและวางเป็นแนวทางให้ลูกหลานได้ปฏิบัติ แนวทาง

รวมกันอย่างสามัคคีปรองดอง เอื้ออาทร เอื้อประโยชน์ ฟังพาคำสั้ยกันและกัน อันจะนำความผาสุกมาสู่สังคมนั่นเอง ในปัจจุบันสถาบันฆีได้รับผลกระทบอย่างมาก สาเหตุหลักมาจากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การที่สังคมให้ความสำคัญแก่เงินและวัตถุความร่ำรวยทำให้เกิดกระแสของการแข่งขัน ชุมชนที่เคยอยู่กันอย่างสงบสุขกำลังจะกลายเป็นอดีตและระบบอาวุโสในชุมชนจะล่มสลายและแปลกแยก ไม่สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้อีก ดังนั้นทางราชการจึงควรจัดให้มีการอนุรักษ์และส่งเสริมความเชื่อฆีปู่ตาและความเชื่อฆีตายายให้อยู่ในสังคมต่อไป มีการเผยแพร่ให้ประชาชนเข้าใจ เห็นความสำคัญและสำนึกในคุณค่าของความเชื่อฆีปู่ตา และความเชื่อฆีตายายที่มีต่อวิถีชีวิตของบุคคลในท้องถิ่นภาคอีสานและภาคใต้ ศึกษาถึงผลกระทบของสังคมยุคข้อมูลข่าวสารต่อความเชื่อนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและเข้าถึงรากเหง้าที่แท้จริงของชุมชน ●

เอกสารอ้างอิง

- จตุพร ไชยทองศรี. 2549. การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อฆีปู่ตาภาคอีสาน และความเชื่อฆีตายายภาคใต้. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรุษฎีบัณฑิต. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย